

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter...

Jahr: 1743

Kollektion: Zoologica

Werk Id: PPN369546733

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PID=PPN369546733> | LOG_0226

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369546733>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

CAPUT TRIGESIMUM XXXII. HOOFDSTUK.
SECUNDUM.*Malaparius, Malapari. Awakkal.*

Malaparius arbor est alta litorea, plerumque sinuoso crescens trunco, qui ulnæ sæpe crassitiem in diametro habet, ejus cortex plerumque ubique est glaber excepta inferiore trunci parte, ubi rugosus est & fissus; uti in Bintangora, interne succosus & luteus, amarus, & ingrati odoris ac saporis. Folia plerumque per bina & tria paria sibi obponuntur, uti in Syderoxylo, inpar vero in hac arbore extremum claudit, quod maximum & acutissimum est, alia illius respectu sunt minora & rotundiora, plerumque tres quatuorque pollices longa, binos cum dimidio & tres lata, juniorum arborum folia septem pollices longa sunt, quinque digitos lata, tenuia, & glabra instar chartæ, intense viridia, tribus quatuorve costis ab utraque parte donata, oblique admodum decurrentibus instar illorum *Daun Candal*, quorum oræ sunt sinuosæ atque inflexæ, & tenuibus viridibusque insident rachidibus brevissimis, in petiolis directe sibi opposita, atque contrita fortem spirant odorem, fere instar lixivii coriariorum, vel instar pisorum viridium, cuius autem rachidi tria tantum foliorum paria insident.

Flosculos gerit luteos cum illis *Lingoæ* fere convenientes, qui racemosi quoque sunt, quos fructus insequuntur plures simul conjuncti, qui siliquæ sunt breves, illis *Cacare* seu fabarum similes, sed breviores, digitum circiter longæ, externe glabræ, gilvæ, crasso cortice obductæ, unde & difficulter aperiuntur, in quibus unum, bina, immo tria locantur officula, seu fabæ nigræ instar *Lupinorum*, pallide ruffæ ten gilvæ, satis duræ, saporis ingrati.

Arboris lignum est molle, fibrosum, & lentum, citrinum, nec durabile; Plerumque ad mare inclinat hæc arbor, radicibus denudata. Fructus maturefcunt Decembri.

Nomen. Latine *Malaparius*, juxta Malaiensè *Malapari*, Amboinice *Awakkal* & *Wawakkal*. In parva *Cerama Assa wali*, & *Sawali*, in *Cerama Orientali Liada*, in *Banda Wanyer*.

Locus. Raro occurrit in hisce Orientalibus insulis, ac potissimum talibus in litoribus, ubi altæ sunt ripæ & ingentes rupes, in quibus sæpe adeo denudata crescit, acsi ipsis adglutinata esset: in arenosis etiam crescit oris, sub quibus tamen saxa latent, estque porro rarissima arbor.

Ufus. Luteus ejus cortex, sed potissimum radix rasa, & vulneribus inposita, ictus curat *Ican Sambilang*, & *Glaucii*. Ceramenses Orientales & Bandanenses arcanam habent artem plurima corporis vitia per hanc curandi arborem, primo enim decoctum coquant ex hoc cortice in aqua, cui incoquant parum *Catjang*, *Porri*, *Massoy*, & *Caryophyllorum*, quo decocto *Beriberi* seu *Orientalium Paralyfin* curant, quod interne propinant, & externe paralyticis inponunt artubus, quos fovent & abluunt hujus residuo. Eodem hoc decocto cunctos quoque corroborare volunt paralyticos artus & firmare, hujus radix contrita, vel idem decoctum naribus adtractum, sine dubio cerebrum depurat ab omni pituita per os, nares, & oculos, quod civis quidam Bandensis tanquam summum habebat arcanum, atque a Ceramensibus didicerat ad cunctas cephalæas & vertigines, ex pituita ortum ducentes, curandas, quum vero hoc instituebat in hominibus biliosi temperamenti, quibus cerebrum fervet, plures Cephalææ caussabat lincinationes. Sic quoque medicamenta ex hoc ligno & cortice hujus arboris præparata, interne si adsumantur, ingratum præbent saporem ob fabaceum illum ac nauseosum odorem.

Cæterum iidem Ceramenses Orientales, & Keffingenses, qui homines sunt, plurimum in mari victum quaerentes, longaque instituentes itinera marina, crassas plerumque radices hujus arboris ac segmenta secum ducunt in navibus, ut ex ipforum opinione solidum acquirant corpus, quod ipsos in mari a multis liberat malis, quæ illis superveniunt, præsertim ex

lenta

Malaparie-Boom.

Malaparius is een bogen strand-boom, meest met een bogtige stam, wel een vadem dik in de rondte; de schors is meest over al effen, bebalven aan 't onderste van den stam is ze ruig en gescheurt, gelyk aan de *Bintangor*, binnen zappig, en geel, bitter, en onliefslyk van reuk en smaak. De bladeren staan meest met twee en drie paren tegen malkanderen, gelyk aan 't *Yzerhout*, dog voor aan met een alleen, het welk ook het grootste en spitsste is, de andere na advenant kleender en ronder, door den bank drie en vier duymen lank, twee en een half en drie breed, aan de jonge bomen zeven duymen lank, vyf vingers breed, dun en glad, als papier, hoog-groen, met drie a vier ribben ter weder zyden, die zeer schuyns lopen, als die van *Daun Candal*, met de kanten wat bogtig of gekronkeld, zy staan aan dunne groene ryskens, op zeer korte steeltjes, regt tegen malkander, en gewreven hebbenze een sterken reuk, bykans als *Loó van Leerbereyders*, of als groene erweten; aan yder rysken zyn maar drie paren bladeren.

Hy bloeit met kleene geele bloempjes, ten naasten by als de *Lingoæ*, ook in trosjes by malkander; aan dezelve wasschen de vruchten in bosjes by malkander, 't welk zyn korte bouwen, gelyk *Cacara* of bonen, dog korter, omtrent een vinger lank, van buyten zonder bulten en naden, vaal, dik van schaal, en moeyelyk om op te breken. *Binnen* leggen een, twee, en drie zwarte boonen, gelyk *Lupynen*, ligt-ros of vaal, redelyk hard, en onliefslyk van smaak.

't Hout is week, dradig, taai, ligt-geel, niet duurzaam. Hy staat meest voor over, na de Zee hangende, en met de wortelen bloot. De vruchten ziet men ryp in December.

Naam. In 't Latyn *Malaparius*, na 't Maleysch *Malapari*, in 't Amboins *Awakkal* en *Wawakkal*. Op klein *Ceram Assa wali*, en *Sawali*, op Oost-Ceram *Liada*, in *Banda Wanyer*.

Plaats. Men vind hem weinig in deze Oosterse Eylanden, en dat meest op zodanige stranden, daar boge oevers, en groote klippen zyn, daar by zomtyds zo bloot staat, als of by 'er opgeplakt was. Hy wast nogtans ook op zandige oevers, dog die van onderen stenen hebben, en is voorts ongemeen.

Gebruik. De geele schors, dog meest de wortel geschraapt en opgelegd, geneest de steken van de *Ican Sambilang*, en de *Pylsteert*. De Oost-Ceramers en Bandanexen hebben een secrete konst, veelderley gebreken met dezen boom te genezen, want voor eerst makenze een decoctum van deze schors in water, daar by doende een weinig *Catjang*, *Ajuyn*, *Massoy*, en *Nagelen*, waar mede zy de *Beriberi* of Oost-Indische *Lammigheid* genezen, van binnen drinkende, en buiten op de lammelieden bindende, en daar mede wasschende. Met het zelfde decoctum willenze ook in 't generaal alle leden versterken, en een vast ligbaam maken, de wortel gewreven, of het decoctum daar van door de neuse opgetrokken, zuiverd het hoofd sterkelyk van alle slym, door den mond, neuse, en oogen, 't welk een Bandaas burger voor een groot secrete hield, en van de Cerammers geleerd hadde, om alderhande hoofdpyn en duyseling, die uit de slym ontstonden, te genezen; dog als by dit aanzommige menschen aanleyde, die galachtig en beet van bersejen waren, verwekte by in de hoofdpyn nog meerder steeken. Zo is ook de cure met het hout, ende schors dezes booms binnenslyfs, wat vies, wegens haren onliefslyken bonen-reuk.

Anders dezelfste Oost-Ceramers en Keffingers, 't welk lieden zyn, die meest op Zee leven, en verre vaarten doen, voeren de dikke wortelen of de stukken daar mede gemeenlyk by hun op de vaartuigen, om, zoze zeggen, een vast ligbaam op Zee te maken, en hun van veele toevallen te bevryden, die hun op Zee ontmoeten, inzonderheid door de taye slym, als mede door 't nuttigen van

Z 3

schad.

lenta pituita, uti & per ingestionem noxiorum piscium, cancrorum, & concharum. In Hitoe compertum est, hujus arboris radicem cum Pinanga masticatam, vel contritam, coctam, & propinatam salutare esse remedium iis, qui noxium piscem, utricularium dictum, comederint, uti & contra venenatos boietos, suffocantes tubas marinas, similesque maris cibos perniciosos.

In sinu Portugallico arbor invenitur plura gerens folia, ac binos diversos fructus ex uno eodemque ramo, quorum primi sunt filiquæ istæ memoratæ, alteræ sunt bacca rubræ, quarum quædam solitariæ, aliæ geminæ longis ex pedunculis dependent, externe rugosæ seu granulofæ instar Fragorum, interne nunc concavæ, nunc alba siccaque medulla repletæ.

In Rumphii Adpendice hæc adduntur.

Hæc *Nuffanives* species non tantum minora gerit folia, sed ejus fructus sunt quoque breviores & latiores, binos nempe pollices longi, ultra unum lati: atque rotundus spurius fructus nunc ex simplici dependet petiolo, aliquando sessilis est in ramo, ex quo fructus dependent, ita ut *Quercus gallam* repræsentet, sed multo minor est.

Tabula Centesima Decima Septima

Ramum exhibet *Malaparii*.

CAPUT TRIGESIM. TERTIUM.

Vidorici silvestris species quædam.

Libro primo capite 57. prima invenitur descripta *Vidorici silvestris* species, quæ domesticæ proximè adcedit, atque edulis est, quum vero in Amboinensibus silvis variæ hujus insuper aliæ mihi sese obtulerunt species, quæ silvestres penitus sunt, atque maxime ab utrisque antecedentibus differunt, has simul breviter hic describam, quantumque de iis ad meam pervenit notitiam, quum arbores sint, quæ non multum inquiruntur.

Vidoricum itaque silvestre secundum foliis cum primo maxime convenit, quæ superius sunt subrotunda, & obtuso apice donata, crassiuscula, firma, ultra quinque pollices longa, tres digitos lata, sex costis transversalibus ab utraque parte nervi medii donata.

Fructus cum *Manga foetida* convenit, estque oviformis, sed quodammodo irregularis, quatuor pollices longus, binos cum dimidio & tres latus seu crassus. Ejus cortex exterius est sordidus, ex cæruleo viridis & cinereus instar corii, gummique albo & viscoso obductus. Caro interna est sicca, ex albo flavescens, odoris gravis, fere instar Musæ, viscosaque, dividitur autem in quatuor, quinque, & sex cellulas, in quibus totidem locantur officula oblonga, ab utraque parte acuta & acuminata, ex nigro fusca & splendentia, tres digitos transversales longa, unum lata, instar novæ lunæ excavata, ventris vero pars ulterior cinerea est, seu hepatici coloris, nec glabro cortice obducta. Quinta ac sexta cellula sæpe vacua est. Externe autem hæc officula instar lapidis dura sunt, interne oblongum ac siccum gerunt nucleum, substantiam Castanearum referentem, quæ in bina dividi potest segmenta, caro autem circumjecta ac viscosa, licet gravis odoris, acidula est & austera, unde inedulis. Arboris cortex est crassus, ex crassis brevibus & luteis fibris compositus, ac fragilis, lignum tigno non infervit.

Nomen. Vocari potest *Vidoricum silvestre secundum* & *Oviforme*. Malaice *Widorick Utan Pandjang*, quibusdam etiam dicitur *Gatsjo*.

Secunda hæc species varietatem habet, cujus fructus minores & rotundiores sunt, uti & ipsorum nuclei & officula, binos transversales digitos longi, vix minorem digitum crassi, unum quoque extremum semper magis acutum est altero, ac notabilem cinereum gerit ventrem, plerumque rectum, ejus nucleus in quatuor

schadelyke visschen, Crabben, en schulpen. Op Hitoe is 't geexperimenteert, dat de wortel dezès booms met Pinang gegeten, gewreven, gekookt, en gedronken, helpt die gene, die van de schadelyke visch Opblazer gegeten hebben, als mede tegens de fenyngige Paddè-stoelen, worgende Zee-boortjes, en diergelyke schadelyke kost uit de zee.

In de Portugeze Bay, staat een boom met wat meerder bladeren, dragende tweederley vruchten aan een en dezelve tak, de eerste zyn de bovengenoemde bouwen, de andere zyn ronde besien, zommige enkeld, zommige dubbeld op lange steeltjes, buyten ruyg, of met korls, als Aardbesien, binnen zommige hol, zommige met een wit droog merg uytgevuld.

Dit werd 'er in het Byvoegzel van Rumphius bygedaan.

Deze zoorte van Nuffanive heeft niet alleen kleender bladeren, maar de vruchten ook zyn korter en breeder, te weten twee duymen lang, en ruym een breed, en de ronde byvrucht bangt zomtyds aan een enkelden steel, zomtyds dan zit ze dicht tegens dezelve, daar de vruchten aan hangen, zo datze een Gal-appel verbeelden, dog veel kleender.

De hondert en zeventiende Plaat

Vertoont een Tak van de *Malaparie-boom*.

XXXIII. HOOFDSTUK.

Fenige zoorten van wilde *Widorik*.

In 't eerste Boek, Kapittel 57. staat beschreven de eerste zoorte van wilde *Widorik*, die met de tamme naaft overeen komt, en ook eetbaar is. Dewyl nu in de Amboinsche bosschen nog verscheide andere zoorten gevonden werden, die gansch wild zyn, en merkelyk van de beyde voorgaande verschillen, zullen wy dezelve hier na malkander kortelyk beschryven, zo veel ons daar van bekend is, om dat 't dog bomen zyn, daar men weinige werks van maakt.

De tweede wilde *Widorik* komt aan bladeren met de eerste meest overeen, voren rondachtig, met een stompe spits, dikachtig, styf, ruym vyf duymen lang, drie vingers breed, met zes dwers-ribben aan wederzyden van de middel-zenuwe. De ryskens zyn rank, en neerwaarts hangende door de sware vruchten.

De vrucht gelykt wat na een stinker (*Manga foetida*) eyvormig, dog wat irregulier, vier duymen lang, 2½ en 3. dik. De buytenste schorste is wyl, uit den blauw-groenen en grauwen gemengd, als leer, en met een wit kleverig gom besmeert. Het binnenste vleesch is droog, wit-geel, geyl van reuk, schier als Piesang, en kleverig, binnen is ze verdeeld in 4. 5. en 6. Celletjes, daar in leggen zo veele lange steenen, aan beyde eynden scherp en spits, swart-bruyn en glimmend, lang drie dwers-vingers, en een breed, geformeert als een nieuwe Maan, doch de buytzyde is recht-graauw of leververwig, en met die gladde schaal niet bedekt. Het vyfde en zesde Celletje is ook gemeenlyk ledig: buyten zynze steen-hard, binnen hebbenze een langwerpige drooge beest, van substantie als *Kastanjen*, die zig in twee laat deelen, het omleggende droge en slymerige vleesch, hoewel geyl van reuk, is egter suurachtig en wrang van smaak, dierhalven niet eetbaar. De schorste des booms is dik, grofdradig, van korte, dikke, en geele aderen gemaakt, en breeksaam, het hout deugt tot geen timmerwerk.

Naam. Men mag 't noemen *Vidoricum silvestre secundum* & *oviforme*. Op *Maleys* *Widorik Utan Pandjang*, zommige noemen 't ook *Gatsjo*.

Deze tweede zoorte heeft nog een veranderinge, bestaande meest daar in, dat de vruchten wat kleender en ronder zyn, als mede de korls of stenen in de vruchten, twee dwers-vingers lang, en qualyk een pink dik, het eene eynd is ook altyd scherper dan 't andere, met een merkelyken grauwen buyk, meest regt, de binnenste kan men in vier